

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך יב, תשכ"א



האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

פרקי מחקר ופרשנות למשה סתוי

(מ"ח) הסופר מר משה סתוי, הזכור לנו מרשימותיו המעניינות ב"לשונונו לעם", המוקדשות לבירור מושגים וצירופים מעולם הטבע והחקלאות במקורותינו הספרותיים ובשימושו החי, זיכנו בקובץ מחקרים שני "גלויות וסתומות בלשון"¹, העשיר לא פחות מן הקודם, בהערות מאירות עיניים על מלים ופרשיות בטבע הארץ (גידולי קרקע, עמ' 9—94; עולם החי, עמ' 95—148) ועל מקורן של מימרות (עמ' 149—170).

כל מקום, שחוקר הלשון או חובבה שומע את דברי סתוי בעניינים אלה, עליו לעשות אוזנו כאפרכסת, שהרי קברו כאן הרגשה לשונית עם ידיעת העניין הממשי מתוך חיים של עבודה ושל ניסיון, בלב אוהב ובעין בוחנת.

המגמה — להעמיד את פירוש המושגים על אמיתתם, אין סתוי נושא פנים לא לקדמונים ולא לאחרונים. אין הוא מקבל את התירוץ, שכולנו מבטלים דעתנו מפניו: "כבר נהגו, וכבר נמצא הדבר אצל גדולים וטובים מראשי הספרות העברית החדשה". חביב עליו מנדלי וחביב ביאליק, חביב טשרניחובסקי וחביב שמעוני — אך האמת אהובה מכולם. וכנגד השימוש, שנשתבש בפי המדברים ובקולמוס הסופרים מחמת חוסר ידיעה על הצומח והחי, על המתרחש בטבע ועל

1. גלויות וסתומות בלשון, הוצ' "מלילות", תל-אביב, תשכ"א.

על קובצו הקודם, פרקי לשון וטבע, ע"י לשונונו לעם, תשי"ה, קונט' ס"ה.

הנעשה בפועל כפיים — בא מחברנו ומברר את הדברים ממקורותיהם הראשונים שבכתב וממקורם והממשי שבטבע. והדברים צריכים לימוד, ומחייבים את כולנו — את הסופרים, את המורים, את הפרשנים, את המילונאים, את הקוראים ואת המדברים — לחפוש דרכינו ולחקרם. אם נבדוק את הלשון שבפינו לאור הארותיו, לא נחליף קש בתבן, מגל בחרמש, תאו במריא, מורג במחבט, נדע לקרוא את חלקי הצמח בשמם הנכון, נציין את פעולות החקלאי כראוי ונינצל מכישלונות ומאי־דיוקים רבים.

הקובץ הוא אוצר מלא, וגם אם ירצה החולק לחלוק פה ושם על "פסקנותיו" (מסקנותיו הפסקניות) של מחברנו הדגול — אין הוא פטור מלהעמיק בהן ומלמדן.

יורשה נא להעיר כאן על חקירתו בדבר משמעות הפתגם "אין הבור מתמלא מחוליתו" (עמ' 151). פרק זה נתפרסם גם ב"לשונונו לעם" קטז—קיו, ויש לתקן בו פרטים ודיוקים אחדים. מר סתוי מביא בשמו של רבינו תם: "מחוליתו — מנביעותו, כלומר אין הבור מתמלא מן המים הנובעים בו דרך החוליה". והוא מפרש, כי חוליה היא החור שבאבן שעל פי הבור. בדברי רבינו תם (תוספות ברכות ג ע"ב) אין התייבות "דרך החוליה", והפירוש המובא כאן למלה חוליה אינו של רבינו תם. ר"ת מפרש חוליתו — נביעתו, מקורו, ודבריו מובאים ביתר פירוט בתוספות בסנהדרין טז ע"א: "מחוליתו היינו ממקורו, דאין מתמלא הבור מים ממקור נביעתו". ושם בתוספות בסנהדרין מובאת אגדת חז"ל על שני הכוכבים שנטל ה' מן הכימה — כדי לחלוק על פירושו של רש"י. שם מובא גם פירוש שלישי: "דקרקע שרגילין להניח על שפת הבור קרוי חוליא... וקאמר אין

הבור מתמלא מאותה חוליא. הדיבור „אלא אם כן מושכין לו מים מצד אחר“, שמביא מר סתוי מדברי התוספות, הוא מובאה מדברי חז"ל. לעצם הפתגם ראוי לעיין גם בפירושים השונים שהביא בך יהודה במילונו ערך חו ליה. [נוספות לעניין ראה בקונטרס זה בסמוך.] אין זו אלא הערה קטנה, שלא באה לגרוע מדברי המחבר, אלא להוסיף עליו.

תהא ברכת הנהנין הרבים ותודתם עידוד למחבר להוסיף ולהשפיע את ברכתו לא רק כמספר ומתאר מחונן, אלא גם כמאיר ומגלה סתומות באוצר לשוננו.

משה שרת

נוספות לעניין „אין הבור מתמלא מחולית“

קראתי בעניין רב את רשימתו של ידידי מ' סתוי בקונטרסכם לחודשי שבט-אדר ש"ז על המאמר אין הבור מתמלא מחוליתו.

שני הפירושים, שעליהם עמד הכותב, ידועים לי, אך זה מכבר עלה בדעתי הסבר נוסף, שברצוני להציעו לתשומת לבכם.

שמה הכונה היא לאשליה, שלוקה בה אדם בבואו למלא בור ע"י גרידת עפר מדפניו? ברור, כי ככל שיוסיף לגרוד, תשתנה צורת הבור — חוליתו תתרחב ותתרודד; רצוני לומר: תחת היותו תחילה עמוק וצר, הוא ילך וייעשה רחב ורדוד, אבל נפח חללו של הבור לא ישתנה אף כלשהו. אפשר